

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تربیت مدرس

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

تحلیل ساختاری و مضمونی طنز در کتابهای کیومرث صابری فومنی
و... (از سال ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۹)

مهدی سعیدی

۱۳۸۱ / ۷ / ۲۰

استاد راهنما

آقای دکتر ابوالقاسم رادفر

استاد مشاور

آقای دکتر محمد دانشگر

۴۲۰۷۵

خردادماه ۱۳۸۱

رژیمینست در آن هم ایران
توسعه ایران

تأییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

اعضای هیأت داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای مهدی سعیدی

تحت عنوان: تحلیل ساختاری و مضمونی طنز در کتابهای کیومرث صابری فومنی و... (از سال ۱۳۶۹

تا ۱۳۷۹)

را از نظر فرم و محتوی بررسی نموده و پذیرش آن را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیشنهاد می کنند.

اعضای هیئت داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی	امضا
۱- استاد راهنما	آقای دکتر ابوالقاسم رادفر	دانشیار	
۲- استاد مشاور	آقای دکتر محمد دانشگر	استادیار	
۳- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی	آقای دکتر ناصر نیکوبخت	استادیار	
۴- استاد ناظر	آقای دکتر ناصر نیکوبخت	استادیار	
۵- استاد ناظر	آقای دکتر حسینعلی قبادی	استادیار	

ارزواقیان دانشگاه تهران

روزهای ۲۰ و ۲۱ شهریور ماه ۱۳۷۹

آیین نامه چاپ پایان نامه (رساله) های دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس

نظر به اینکه چاپ و انتشار پایان نامه (رساله) های تحصیلی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس مبین بخشی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه است بنابراین به منظور آگاهی و رعایت حقوق دانشگاه، دانش آموختگان این دانشگاه نسبت به رعایت موارد ذیل متعهد می شوند:

ماده ۱: در صورت اقدام به چاپ پایان نامه (رساله) ی خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به مرکز نشر دانشگاه اطلاع دهد.

ماده ۲: در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه)، عبارت ذیل را چاپ کند:

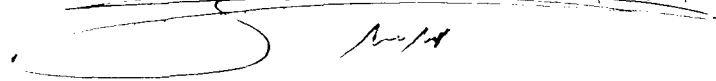
«کتاب حاضر، حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده در رشته زبان و ادبیات فارسی است که در سال ۱۳۸۱ در دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس به راهنمایی جناب آقای دکتر ابوالقاسم رادفر و مشاوره جناب آقای دکتر محمد دانشگر از آن دفاع شده است.»

ماده ۳: به منظور جبران بخشی از هزینه های نشریات دانشگاه تعداد یک درصد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به مرکز نشر دانشگاه اهدا کند دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد.

ماده ۴: در صورت عدم رعایت ماده ۳، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه تربیت مدرس، تأدیه کند.

ماده ۵: دانشجو تعهد و قبول می کند در صورت خودداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند؛ به علاوه به دانشگاه حق می دهد به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه معادل وجه مذکور در ماده ۴ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

ماده ۶: اینجانب مهدی سعیدی دانشجوی رشته زبان و ادبیات فارسی مقطع کارشناسی ارشد تعهد فوق و ضمانت اجرایی آن را قبول کرده، به آن ملتزم می شوم.

تشکر و قدردانی

از آقای دکتر ابوالقاسم رادفر، استاد محترم راهنما، برای راهنمایی هایشان در طول تحقیق صمیمانه سپاسگزاری می‌کنم.

آقای دکتر محمد دانشگر، استاد محترم مشاور نیز در تمام مراحل تحقیق، نظرات ارزنده‌ای برای پیشرفت تحقیق داشتند از ایشان هم تشکر می‌کنم.

از آقای دکتر غلامحسین غلامحسین‌زاده، مدیر محترم گروه زبان و ادبیات فارسی و استادان بزرگوaram آقای دکتر حسینعلی قبادی و دکتر ناصر نیکویخت نیز سپاسگزارم.

خانم سیده‌نرگس رضایی همسر مهربانم در زمان نگارش پایان نامه کمکم کردند. لطفشان را فراموش نمی‌کنم.

چکیده

طنز یک نوع ادبی است که با استفاده از فنون رایج ادبی نظیر تشبیه، کنایه و رمز، اغراق، آشنائزایی و ایهام، تصویری هنری از اجتماع نقیضین می‌سازد که با دستمایه طعنه و تمسخر خنده‌ای تأمل برانگیز ایجاد می‌کند و هدف آن اصلاح معایب است.

طنز در طول تاریخ ادبیات فارسی همواره در کنار انواعی چون هزل و هجو وجود داشته است و شاعران برای انتقاد از آن استفاده می‌کرده‌اند. جلوه بارز این نوع ادبی پس از انقلاب مشروطه است.

پس از پایان جنگ تحمیلی و شرایط جدید فرهنگی و سیاسی، طنز تحول ویژه‌ای یافت و آثار برجسته‌ای در این زمینه پدید آمد. مضامین و موضوعات طنز این دوره در برگیرنده مسائل سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی است و آثار طنز در قالب‌های حکایت، مقاله، داستان کوتاه، داستان بلند و رمان به وجود آمده‌اند.

واژگان کلیدی: طنز، تحلیل، ساختار، مضمون.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
فصل اول: کلیات تحقیق	۲
۱-۱- بیان مسأله و طرح سؤالیهای تحقیق	۲
۲-۱- پیشینه بحث	۲
۳-۱- فرضیه‌های تحقیق	۲
۴-۱- روش تحقیق	۳
۵-۱- هدف و ضرورت تحقیق	۳
فصل دوم: تعاریف و مفاهیم	۴
۱-۲- معنی و مفهوم لغوی طنز	۴
۲-۲- مفهوم اصطلاحی طنز	۶
۳-۲- نقد تعاریف	۱۰
۴-۲- تعریف پیشنهادی طنز	۱۷
۵-۲- انواع طنز	۱۹
۶-۲- بحثی در ماهیت طنز	۲۲
۷-۲- گفتاری درباره خنده طنز	۲۳
فصل سوم: سیر تاریخی مختصر طنز از ابتدا تا سال ۱۳۷۹ در ادبیات فارسی	۲۶
۱-۳- از آغاز تا انقلاب مشروطه	۲۶
۲-۳- پس از انقلاب مشروطه	۴۵
۱-۲-۳- دوره نخست (مشروطه تا سال ۱۳۳۲)	۴۵
۲-۲-۳- دوره دوم (۱۳۳۲ تا ۱۳۵۷)	۴۷
۳-۲-۳- دوره سوم، دوران انقلاب اسلامی (۱۳۵۷ تا ۱۳۵۹)	۴۷

۵۱	۳-۳- فهرست و سالشمار نشریات و ستونهای طنز از مشروطه تا سال ۱۳۸۰
۸۲	فصل چهارم: تحلیل ساختاری و مضمونی آثار.....
۸۳	منوچهر احترامی.....
۸۳	۴-۱-۱- معرفی نویسنده.....
۸۳	۴-۱-۲- تحلیل مضمونی.....
۸۴	۴-۱-۳- تحلیل ساختاری.....
۸۹	ابوالفضل زرویی نصرآباد.....
۸۹	۴-۲-۱- معرفی نویسنده.....
۸۹	۴-۲-۲- افسانه‌های امروزی.....
۹۰	۴-۲-۲-۱- تحلیل مضمونی.....
۹۰	۴-۲-۲-۲- تحلیل ساختاری.....
۹۴	۴-۲-۳- تذکرة المقامات.....
۹۴	۴-۲-۳-۱- تحلیل مضمونی.....
۹۷	۴-۲-۳-۲- تحلیل ساختاری.....
۱۰۰	سید احمد سکاکی.....
۱۰۰	۴-۳-۱- معرفی نویسنده.....
۱۰۰	۴-۳-۲- خلاصه داستان.....
۱۰۱	۴-۳-۳- تحلیل مضمونی.....
۱۰۱	۴-۳-۴- تحلیل ساختاری.....
۱۰۴	سید مهدی شجاعی.....
۱۰۴	۴-۴-۱- معرفی نویسنده.....
۱۰۵	۴-۴-۲- ماهنامه نیستان.....
۱۰۵	۴-۴-۳- تحلیل مضمونی.....
۱۰۹	۴-۴-۴- تحلیل ساختاری.....

- کیومرث صابری فومنی ۱۱۳
- ۱-۵-۴- معرفی نویسنده ۱۱۳
- ۲-۵-۴- تحلیل مضمونی ۱۱۴
- ۳-۵-۴- تحلیل ساختاری ۱۱۸
- ۱-۳-۵-۴- شیوه‌ها و قالبهای ارائه مطالب ۱۲۱
- رویا صدر ۱۲۵
- ۱-۶-۴- معرفی نویسنده ۱۲۵
- ۲-۶-۴- تحلیل مضمونی ۱۲۵
- ۳-۶-۴- تحلیل ساختاری ۱۲۸
- عمران صلاحی ۱۳۰
- ۱-۷-۴- معرفی نویسنده ۱۳۰
- ۲-۷-۴- تحلیل مضمونی ۱۳۱
- ۳-۷-۴- تحلیل ساختاری ۱۳۷
- محمد علی علومی ۱۳۹
- ۱-۸-۴- معرفی نویسنده ۱۳۹
- ۲-۸-۴- خلاصه رمان ۱۳۹
- ۳-۸-۴- تحلیل مضمونی ۱۳۹
- ۴-۸-۴- تحلیل ساختاری ۱۴۰
- هوشنگ مرادی کرمانی ۱۴۶
- ۱-۹-۴- معرفی نویسنده ۱۴۶
- ۲-۹-۴- خلاصه داستان ۱۴۷
- ۳-۹-۴- تحلیل ساختاری و مضمونی ۱۴۷
- سید ابراهیم نبوی ۱۵۴
- ۱-۱۰-۴- معرفی نویسنده ۱۵۴

- ۱۵۵ ۲-۱۰-۴- تحلیل مضمونی
- ۱۵۶ ۱-۲-۱۰-۴- ستون پنجم، چهل ستون، بی ستون، یک فنجان چای داغ
- ۱۵۷ ۲-۲-۱۰-۴- راپورتهای یومیه و تذکره‌ها
- ۱۵۸ ۳-۲-۱۰-۴- دایرةالمعارف ستون پنجم
- ۱۵۹ ۳-۱۰-۴- تحلیل ساختاری
- ۱۵۹ ۱-۳-۱۰-۴- ستون پنجم، چهل ستون، بی ستون، یک فنجان چای داغ
- ۱۶۲ ۲-۳-۱۰-۴- راپورتهای یومیه و تذکره‌ها
- ۱۶۴ فصل پنجم: نتایج و دستاوردهای تحقیق
- ۱۶۴ ۱-۵- جواب به فرضیه‌ها
- ۱۶۷ منابع و مأخذ

مقدمه

طنز شیوه بیان آگاهانه‌ای است به منظور نمایان ساختن غرایب رفتار آدمی و تناقض آشکاری که عملکرد وی با واقعیت دارد. طنزنویس با قراردادن زشتی در برابر زیبایی و بدی در برابر خوبی دست به مقایسه می‌زند و با این کار زشتی‌ها را نفی می‌کند.

طنز نوع ادبی است که با استفاده از فنون رایج ادبی نظیر تشبیه، کنایه، اغراق، آشنایی زدایی و ایهام تصویری هنری از اجتماعی نقیضین می‌سازد و با دستمایه طعنه و تمسخر خنده‌ای تأمل برانگیز ایجاد می‌کند و هدف آن اصلاح معایب است.

با شروع ادبیات منظوم و مثنوی فارسی در کنار سایر انواع ادبی طنز نیز حضور داشته است. گرچه گسترش و جلوه‌های بارز آن از انقلاب مشروطه به بعد است؛ اما در طول تاریخ ادبیات فارسی نیز نمونه‌های برجسته بسیاری را می‌توان نشان داد.

این تحقیق که به بررسی آثار مثنوی و برجسته ده طنزنویس مطرح کشور در سالهای ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۹ می‌پردازد در پنج فصل تدوین شده است؛ فصل اول به کلیات تحقیق، بیان مسأله، فرضیات، و اهداف تحقیق اختصاص دارد.

در فصل دوم به تعریف طنز، نقد تعاریف و انواع طنز پرداخته شده است.

در فصل سوم به بیان سیر مختصر تاریخی طنز از شروع ادبیات رسمی فارسی تا پایان دوره مورد بحث پرداخته شده است. در پایان این فصل فهرستی از نشریات و ستونهای طنز روزنامه‌ها و مجلات از مشروطه تا دوره مورد بحث نشان داده شده است.

فصل چهارم که اصلی‌ترین فصل تحقیق است آثار برجسته ده طنزنویس مطرح کشور در سالهای ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۹ براساس قواعد تحلیل متون نقد و بررسی شده‌اند.

در فصل پنجم جوابهای فرضیه‌های، تحقیق بیان شده است.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله و طرح سؤالهای تحقیق

مسأله اصلی تحقیق، بررسی و تحلیل ساختاری و مضمونی طنز در آثار برجسته منثورده نویسنده معروف سالهای ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۹ است. در کنار این مسأله به سؤالات زیر پاسخ داده می‌شود:
سؤالهای اصلی تحقیق:

الف - تحول طنز در طول تاریخ ادبیات فارسی چگونه است؟

ب - آیا نمونه‌های مورد بررسی با توجه به قواعد نقد و تحلیل ساختاری متن بافت مستحکمی دارند یا خیر؟ قالبهای رایج طنز این دوره کدامند؟

ج - موضوع و مضمونهای طنز کدامند؟ آیا در این دوره ده ساله تحول خاصی در نوع موضوع و مضمونها روی داده است؟

۱-۲- پیشینه بحث

نویسندگانی که درباره تاریخ طنز تحقیق کرده‌اند، عمدتاً به بررسی تاریخی طنز آن هم در کنار هزل و هجو تا قرن هشتم هجری پرداخته‌اند. درباره نویسندگان و کتابهای بررسی شده در این تحقیق نیز تاکنون تحقیق قابل توجهی صورت نگرفته است.

۱-۳- فرضیه‌های تحقیق

فرضیه‌های تحقیق عبارتند از:

الف - جلوه‌های بارز نوع ادبی طنز در برخی از آثار معروف قرن هشتم نظیر دیوان حافظ و

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱- بیان مسأله و طرح سؤالهای تحقیق

مسأله اصلی تحقیق، بررسی و تحلیل ساختاری و مضمونی طنز در آثار برجسته منشورده نویسنده معروف سالهای ۱۳۶۹ تا ۱۳۷۹ است. در کنار این مسأله به سؤالات زیر پاسخ داده می‌شود:

سؤالهای اصلی تحقیق:

الف - تحول طنز در طول تاریخ ادبیات فارسی چگونه است؟

ب - آیا نمونه‌های مورد بررسی با توجه به قواعد نقد و تحلیل ساختاری متن بافت مستحکمی دارند یا خیر؟ قالبهای رایج طنز این دوره کدامند؟

ج - موضوع و مضمونهای طنز کدامند؟ آیا در این دوره ده ساله تحول خاصی در نوع موضوع و مضمونها روی داده است؟

۱-۲- پیشینه بحث

نویسندگانی که درباره تاریخ طنز تحقیق کرده‌اند، عمدتاً به بررسی تاریخی طنز آن هم در کنار هزل و هجو تا قرن هشتم هجری پرداخته‌اند. درباره نویسندگان و کتابهای بررسی شده در این تحقیق نیز تاکنون تحقیق قابل توجهی صورت نگرفته است.

۱-۳- فرضیه‌های تحقیق

فرضیه‌های تحقیق عبارتند از:

الف - جلوه‌های بارز نوع ادبی طنز در برخی از آثار معروف قرن هشتم نظیر دیوان حافظ و

کلیات عبید و ادبیات مشروطه و پس از آن است.

ب- همه این آثار از نویسندگان مطرح طنز هستند و بافت مستحکمی دارند. قالبهای رایج طنز نیز مقاله، حکایت و داستان کوتاه است.

ج- موضوع و مضمون غالب این دوره مسائل اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است و از نیمه دوم این دوره یعنی سال ۱۳۷۶ به بعد غلبه طنز سیاسی بر سایر مضامین آشکار است

۱-۴- روش تحقیق

در مرحله اول تحقیق، روشهای علمی تحقیق مطالعه و بررسی شده است. مرحله دوم به استخراج اصول نقد و بررسی کتابهای مربوط به این موضوع و اطلاعات تاریخی اختصاص یافته است. در مرحله بعد به تنظیم اطلاعات مربوط به تعاریف و کلیات، سیر تاریخی و بررسی کتابهای ده نویسنده مشهور پرداخته شده است. در مرحله چهارم با توجه به بررسیهای انجام گرفته به جوابگویی سؤالات تحقیق و اثبات فرضیات پرداخته شده است.

گردآوری اطلاعات در مراحل اول و دوم با مراجعه به کتابهای تحقیقی مربوط به آن موضوعات، صورت گرفته و یادداشت برداری شده است. در مرحله سوم و چهارم بنای کار بر مطالعه داستانها و جمع بندی کلی بوده است.

۱-۵- هدف و ضرورت تحقیق

هدف این تحقیق توجه به آثار برجسته طنز دهه دوم انقلاب اسلامی و نقد و بررسی و تعیین ساختار و مضمون آن است.

جای خالی تحقیقات درباره آثار برجسته این دوره آشکار است و تاکنون کار قابل توجهی صورت نگرفته است و چنین کاری نخستین بار است که انجام می گیرد.

فصل دوم

تعاریف و مفاهیم

۲-۱- معنی و مفهوم لغوی طنز

طنز واژه‌ای عربی است و از زبان عربی وارد زبان و ادب فارسی شده است. طنز در لغت به معنی «طعنه، سخریه، سخن به رمز، ریشخند کردن، تهمت و افترا زدن»^۱ و «برکسی خندیدن، عیب کردن»^۲ و «افسوس کردن، فسوس داشتن، افسوس داشتن، عیب کردن، ناز، به استهزاء از کسی سخن گفتن»^۳ آمده است.

در ادبیات کلاسیک فارسی کاربرد این واژه در معانی مذکور فراوان است که به نمونه هایی از آن اشاره می‌شود.

در معنی طعنه زدن و مسخره کردن:

«آنچه دیده و شنیده از احوال نوخاستگان و حرکات ایشان و سخنان با طنز که می‌گفتند باز راند»^۴.

«گه گه آمد بر من طنزکنان آن رعنا همچو خورشید که با سایه درآید به طرب»^۵

۱- فرهنگ نفیسی، ذیل طنز.

۲- لغت نامه دهخدا، ذیل طنز.

۳- دائرةالمعارف فارسی، ذیل طنز.

۴- ابوالفضل بیهقی، تاریخ بیهقی، به کوشش خلیل خطیب رهبر، جلد سوم، چاپ پنجم، تهران، مهتاب، ۱۳۷۵، ص ۹۱۷.

۵- مجدود بن آدم سنایی، دیوان سنایی، به اهتمام مدرس رضوی، چاپ سوم، تهران، کتابخانه سنایی، ۱۳۶۲، ص ۶۸.